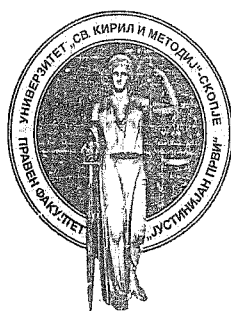

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ „ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ – СКОПЈЕ

ГОДИШНИК
НА ПРАВНИОТ ФАКУЛТЕТ
„ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ ВО СКОПЈЕ

ANNUAIRE
DE LA FACULTÉ DE DROIT
„IUSTINIANUS PRIMUS“ DE SKOPJE

ВО ЧЕСТ НА
ПРОФ. Д-Р МИОДРАГ МИЦАЈКОВ

СКОПЈЕ, 2018

**ГОДИШНИК
НА ПРАВНИОТ ФАКУЛТЕТ
„ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ ВО СКОПЈЕ**

ГОДИШНИК	ТОМ 58	СКОПЈЕ SKOPJE	2018
-----------------	---------------	--------------------------	-------------

**ANNUAIRE
DE LA FACULTÉ DE DROIT
„IUSTINIANUS PRIMUS“ DE SKOPJE**

РЕДАКЦИСКИ ОДБОР

Уредничка на Годишникот:

проф. д-р Каролина Ристова -Астеруд

Уредувачки одбор на Годишникот во чест на проф. д-р Миодраг Мицајков, редовен професор во пензија на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје:

проф. д-р Добринка Тасковска (Северна Македонија),
проф. д-р Јасна Бачовска Недиќ (Северна Македонија),
проф. д-р Ирена Рајчиновска Пандева (Северна Македонија),
проф. д-р Петра Дебушер (Белгија),
проф. д-р Златан Мешкиќ (Босна и Херцеговина),
проф. д-р Ана Лисе Кјаер (Данска),
проф. д-р Ричард Матланд (САД),
проф. д-р Славко Ѓорѓевиќ (Србија),
проф. д-р Марија Игњатовиќ (Србија),
проф. д-р Ченкер Гокер (Турција),
проф. д-р Али Ресул (Турција),
доц. д-р Александар Спасов (Северна Македонија),
доц. д-р Драги Рашковски (Северна Македонија),
д-р. Штефан Пирнер (Германија).

Секретар на Годишникот: асс. м-р Илија Манасиев

Правен факултет „Јустинијан Први“,
ул. Гоце Делчев 9б 1000 Скопје, Република Северна Македонија

Лектура: Дениз Тесторидес и Славчо Пеев

Печати: Печатница НАПРЕДОК - Тетово

Тираж: 150

Објавувањето на овој Годишник и подготовката на трудови чии што автор(к)и се вработени на Правниот факултет „Јустинијан Први“ - Скопје е во рамки на проектот „Евроинтеграцијата на општествениот, правниот и политичкиот систем на Република Северна Македонија“.

проф. д-р Владо Бучковски¹
проф. д-р Гоце Наумовски²
доц. д-р Есин Кранли Бајрам³

РИМСКОТО ПОЛИТИЧКО ГОВОРНИШТВО НИЗ ПРИМЕРОТ НА *MARCUS PORTIUS CATO* (КАТОН СТАРИОТ)

Прегледна научна статија
УДК:808.5(37)
808.5:929Marcus Potius Cato

Резиме

Низ историјата величана, но и оспорувана, омаловажувана, вулгаризирана, па дури и негирана, реториката успеала да се воздигне и да ги преживее сите падови предизвикани, пред сè, од условите во кои опстојувала. Доказ дека реториката е извонредно значаен домен на „човечките работи“ е фактот што таа била тема на интерес на исклучително значајни и влијателни историски личности, кои во својот професионален живот, доаѓале во непосреден контакт со неа. Така, таа станува поле на истражување на бројни философи, писатели, правници, новинари, политичари, имиња кои и тоа како останале трајно врежани во колективната меморија на човештвото. Фокусот на овој труд ќе биде ставен на особеностите на реториката на Катон Стариот како претставник на изразениот конзервативизам. Покрај тоа, трудот се осврнува и на историски развој на говорништвото во Стариот Рим.

Клучни зборови: *реторика, развој на говорништвото во Стар Рим, Катон Стариот*

¹ Редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“, Скопје.

² Редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“, Скопје.

³ Доцент на Правниот факултет „Јустинијан Први“, Скопје.

1. Вовед

Секогаш кога треба да се зборува за реториката, веројатно првиот непобитен факт кој се наметнува е константната потреба на човекот од изговорената реч како уникатен начин на меѓусебна комуникација. Имено, иако своето потекло го води многу одамна, ниту современиот начин на живот не може да се замисли без она што човекот го издвојува од останатиот жив свет, а тоа е можноста зборувајќи, обраќајќи им се на другите луѓе, да го наметне своето мислење, својот став за одредено прашање, или со силата на аргументите, да се изнајде компромисно решение.

Оттука, иако низ историјата величана, глорифицирана, но и оспорувана, омаловажувана, вулгаризирана, па дури и негирана, реториката успеала да се воздигне и да ги преживее сите падови предизвикани, пред сè, од условите во кои опстојувала. Доказ дека реториката е извонредно значаен домен на „човечките работи“ е фактот дека таа била тема на интерес на исклучително значајни и влијателни историски личности, кои особено во својот професионален живот, доаѓале во непосреден контакт со неа. Така, таа станува поле на истражување на бројни философи, писатели, правници, новинари, политичари, имиња кои и тоа како останале трајно врежани во колективната меморија на човештвото, особено поради својот придонес во областа на науката генерално. Тоа зборува дека значењето на реториката, без оглед во која смисла станува збор за неа, не е маргинална тема која не заслужува внимание, туку напротив, разбирањето на реториката како научна дисциплина, уметност или како вештина, или, пак, историската или современата димензија на реториката, несомнено ќе го покаже вистинскиот пат како најдобро да се користи оваа „алатка“ својствена само за човекот.

Токму од тие причини, сметаме дека секој кој во својот секојдневен живот непосредно се судрува со можноста, но и нужноста да се обрати пред аудиториум на кого треба прецизно, јасно, проследено со елементи на забава, да му соопшти одреден став, но често и да го убеди во нешто, неопходно е потребно да научи барем нешто во врска со говорништвото. Сепак, тоа нема да значи дека „секој кој сака да држи говори, ќе стане добар говорник, како што секој којшто свира клавир нема да стане познат уметник“.⁴

⁴ Slavoljub Popović, *Govorništvo u teoriji i praksi*, (Beograd: NIRO „KNJIŽEVNE NOVINE“ 1987), стр. 7.

2. Основни сознанија за реториката

2.1. За поимот на реториката

Потенцирајќи го уште еднаш ставот на повеќето автори кои се занимавале со проучување на реториката (дека е извонредно тешка задача нејзиното едноставно дефинирање),⁵ сосема накусо ќе се обидеме да дадеме преглед на најзначајните обиди да се стори тоа. Притоа, тргнувајќи од фактот дека дефинирањето или одредувањето на поимот на реториката секогаш е следено со научниковите двоумења: Дали станува збор за научна дисциплина или тоа е само некоја вештина? Дали таа треба да се разгледува како *rethorica docens*,⁶ или независно од историскиот и теоретскиот аспект, како *rethorica utens*?⁷ Дали реториката го опфаќа само изговорениот, или предвид може да дојде и пишаниот збор? Дали реториката е самостојна дисциплина? Дали реториката е исто што и беседништвото⁸ или дали таа треба да биде разгледувана во својот позитивен или негативен контекст, кои доаѓале до израз во зависност од историскиот момент? Како и да е, повеќето познати дефиниции за реториката јасно упатуваат на ставот дека таа треба да се разбере како вештина на убедување кое се темели на организирано знаење, и притоа, тоа се прави со изговорени зборови. Некои од дефинициите кои се однесуваат на реториката гласат: „*Eloquentia est loquens sapientia*“⁹; „Нека реториката биде способност за теоретско изнаоѓање убедливост во секој даден случај“ (Аристотел); *Ars bene dicendi, ars persuadendi*,¹⁰ или „Говорништвото е средство со кое се доаѓа до вистината, а тие средства се менуваат со текот на времето“ (Квинтилијан); „Говорништвото е обдареност на духот која нè претвора во господари на срцата и мислите на другите луѓе“ (Ла Бријер).

⁵ Иако на прв поглед и за многу други поими се добива впечатокот дека лесно може да ги опишеме, на крајот излегува дека во суштина, најдобро ги разбираме тогаш кога ќе ги почувствуваме, бидејќи обидот со дефинирање да се опфатат сите значајни аспекти, кои ја определуваат одредената појава, често завршува со неколку зборови кои испуштаат барем некој значаен елемент. Слично е и со реториката.

⁶ Разгледувана во контекст на философијата, етиката, естетиката, граматиката, стилистиката, литературата, како философска, морална и естетска категорија. Види Мирјана Поленак-Акимовска, Гоце Наумовски, „*Реторика и правна аргументација*“ (Скопје, Правен факултет „Јустинијан Први“), стр. 3.

⁷ Како збир од практични совети како да се реализира еден добар говор. Ibid.

⁸ Обрад Станојевиќ, Сима Аврамовиќ, „*ARS RHETORICA ВЕШТИНА БЕСЕДНИШТВО*“ (Београд: Јавно предузеће Службени лист СРЈ) 2002, стр. 13.

⁹ Речовитоста е мудрост која говори.

¹⁰ Уметност на убавото зборување, уметност на убедувањето (на истиот став е и Цицерон).

Што се однесува, пак, до етимолошкото значење, станува збор за поим кој потекнува од грчкиот јазик, *rhetor*, што во превод значи „оној кој поднесува барање на суд“.¹¹ Со промената на условите, но и на развитокот на реториката, како што ќе видиме понатаму, поимот ретор се употребувал за да означи и учител по беседништво. Терминологијата што, пак, ја користат Римјаните, покрај прифатената грчка, е *orator*, во смисла на „говорник“, но оној кој му се обраќа некому, кој моли.¹² Сепак, без оглед кој е примарниот аспект што се акцентира, за да може да се зборува за обработен поим на реториката, неминовно треба да се опфатат сите. Затоа, заклучокот секогаш се сведува на ставот дека реториката е интердисциплинарна, а особено дека крајната цел на задачата на определување на реториката, всушност, е помирувањето на биполарните сфаќања и притоа да преовлада умењето да се изговорат аргументите и стилот во една иста функција.¹³

2.2. *Кус историски развој на реториката*

Што се однесува, пак, до прапочетоците, речиси е невозможно да се одреди точниот момент кога човечкиот вид започнува да го користи говорот како средство за комуникација. Често, говорната форма за обраќање, во својот најпримитивен облик, се врзува со обичајот на изговарање посебни зборови со кои човекот им се обраќал на боговите. Од далечното минато потекнуваат и „споровите“ меѓу луѓето кои се однесуваат на прашања од коишто зависи опстанокот на заедницата.¹⁴ Сепак, се смета дека реториката настанала околу средината на петтиот век пред нашата ера, во Сицилија,¹⁵ како грчка колонија, и тоа, токму

¹¹ Оттука и ставот дека прапочетоците на реториката се врзани со судското, форензичко беседништво.

¹² Тука треба да се спомене и именката *eloquentia*, речовитост.

¹³ Од една страна стои ставот дека реториката е вештина на убедувањето, а од друга, таа е двојство со стилистиката, потенцирајќи ги стилските фигури. Види Мирјана Поленак-Аќимовска, „Особености и функции на реториката“, „Зборник на трудови во чест на Томислав Чокревски“ (Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“), 2010, стр. 132.

¹⁴ На пример, дали да се оди на лов, дали да се војува со друга група и сл. Види Обрад Станојевиќ, Сима Аврамовиќ, *op.cit.*, 43.

¹⁵ Спорно е и прашањето околу името кое се смета за творец на реториката како дисциплина. Имено, често се споменува Емпедокле, кој бил философ, поет и политичар, и токму неговата политичка ангажираност околу воведувањето на демократијата во еден од полисите на Сицилија ќе го етикетира како родоначалник на реториката. Меѓутоа, сепак, факт е дека Емпедокле никогаш не бил учител по реторика, ниту создал некаков систем, туку тој бил само исклучително добар говорник, на што упатува и фактот што подоцна и Аристотел во својата „Реторика“ воопшто не го определува како основач на реториката. Затоа, можеби е пооправдан ставот дека татко на реториката е беседникот

како резултат на промената на општественото уредување, кое условило бројни процеси кои се однесувале на сопственичката структура.¹⁶ Затоа, неспорно може да се констатира дека лулка на реториката е античка Грција, и тоа, во смисла на една секојдневна човекова практика, но и во смисла на теориската подлога¹⁷ која понатаму се предавала во тогашните грчки школи за беседништво.¹⁸ Својата златна доба реториката ќе ја доживее и во Стариот Рим, од каде што голем број знаменити личности добар дел од својата кариера ќе ја посветат токму на практикувањето, проучувањето, но и на подучувањето на младината.

Средниот век, пак, за разлика од повеќето науки во тој период, нема да донесе негативни влијанија на реториката. Напротив, тогаш особено се негувала омилитиката,¹⁹ како начин на убедување кој го користеле верските проповедници, со цел да се одбранат црквата и религијата. „Големиот пад“ во својата историја, реториката ќе го доживее во XIX век, кога таа обезвреднувајќи се самата себеси, со тоа што ќе стане само „средство за влијание“, и одвојувајќи се од философијата, станува предмет на критика и омаловажување. На крајот, зборувајќи особено за минатиот век, сепак може да се препознае повторното „раѓање“ на реториката. Тука, секако, не смее да се превиди фактот дека современиот начин на поимање и практикување на реториката по многу нешта се разликува од старата добра античка реторика. Ваквиот развој на реториката, секако, е условен од промената на правилата, од користењето на новите сознанија од областа на психологијата, но и од употребата на реториката во нови подрачја, на пример: дебати, економска пропаганда, освојување пазари и убедување на потрошувачите.²⁰

Коракс, од Сиракуза на Сицилија, кој е автор на првиот прирачник по реторика (*technē rethorikē*) и основач на школа за реторика (Овде треба да се напомене дека во некои истражувања дури и се оспорува постоењето на Коракс, со аргумент дека се работи за прекар на Тисије?!).

¹⁶ Станува збор за периодот на падот на тиранијата како форма на уредување, при што граѓаните, кои биле принудени да ги напуштат своите имоти, по пат на судски спорови се обидуваат да ги вратат во своја сопственост. Имајќи ги предвид тогашните услови, единствениот начин да се биде успешен во докажувањето на сопственоста пред народната порота бил странката да биде доволно elokventна и убедлива.

¹⁷ Сето ова произлегува од фактот што грчката цивилизација го сметала говорништвото како многу значајна состојка на јавниот живот. Затоа, не е чудно што анализата на начинот на меѓучовечката комуникација, во комбинација со „убавиот збор“, води потекло токму од таму.

¹⁸ Изучувањето на реториката било важен дел од грчкото образование.

¹⁹ Црковни беседи со кои свештениците им се обраќале не верниците во црквите или надвор од нив.

²⁰ Обрад Станојевиќ, Сима Аврамовиќ, *op.cit.*, 32.

3. Катон Стариот (претставник на римската републиканска конзервативна реторика)

3.1. Развојот на реториката во Рим

Појавата и особено развојот на реториката во Рим се поврзуваат со постојаната борба за стекнување граѓански права која плебсот, како подјармена класа, ја водела со патрициите. Во таа смисла, развојот на беседништвото е особено карактеристичен за времето на републиката.²¹ Она што е карактеристично за говорништвото во Рим, особено за време на неговите почетоци, е фактот дека како и во останатите области, Римјаните своите сознанија во врска со некоја појава ги разбирале и ги учеле исклучиво од нивната практична примена, односно градењето некаков систем или занимавањето со теоријата на реториката ќе уследи многу подоцна. Имено, Старите Римјани го учеле беседништвото од она што го виделе или чуле, на местата кои биле вообичаени за таа нивна активност, а тоа се Сенатот и Форумот. Притоа, говорите, кои се одржувале во сенатските заседанија, битно се разликувале по својата содржина и намена од оние на Форумот. Така, обраќањето пред римскиот Сенат значело одржување говор од страна на сенаторите, кои во својство на избрани функционери требало да донесуваат одлуки поврзани со водењето на државата. За разлика од тоа, говорите кои биле одржувани на Форумот биле судски говори бидејќи на Форумот заседавале судовите или станувало збор за говори со кои говорниците им се обраќале на комициските собранија или на група граѓани која доаѓала да ги слуша. Меѓутоа, и покрај фактот дека римската реторика се разликувала од грчката, во смисла на тоа дека таа го поставила системот на реториката, и истата, покрај практичниот елемент, се занимавала и со теориски дел, сепак влијанието на грчката култура во оваа област е повеќе од евидентно.²² За волја на вистината, голем дел од истакнатите римски оратори во тој период упорно се спротивставувале и се обидувале да ја отфрлат или спречат грчката традиција, сметајќи дека таа само нанесува штета на идните генерации кои биле обучувани да бидат оратори.²³

²¹ Се работи за периодот од 509 г. пр. н. е. до 27 г. пр. н. е.

²² Во Рим постоеле школи каде што се изучувале грчкиот јазик и култура. Таква била школата на Ливие Андроник.

²³ Така, римскиот Сенат донел одлука (161 г. пр. н. е.) со која требало да се изврши протерување на грчките философи и ретори поради негативното влијание врз младината.

Ваквиот став бил особено карактеристичен за конзервативните римски оратори, меѓу кои најистакнатиот е, секако, Катон Стариот.

За време на Принципатот²⁴ особено е евидентно дека вклученоста на реториката во образованието е задолжителна, и тоа, на сите нивоа. Изучувањето на реторската вештина низ задолжителното основно, преку средното, па сè до високото образование, всушност, значело подготовка за една од најугледните професии во Рим – правничката. Токму во овој период Рим ќе ги запознае вистинските реторски школи, на кои најпознатиот предавач бил Квинтилијан.²⁵ Неповолно време за развитокот на реториката и говорништвото воопшто бил периодот на царството, логично, кога поради обликот на државното уредување, речиси и да не може да се зборува за некакво политичко говорништво. Сепак, поради иманентната секојдневна потреба од истото, во живот ќе останат судското, форензичното говорништво, но и омилитиката, поради подемот на христијанската црква и влијанието што таа го имала. Повеќето дела, кои се занимаваат со реториката и кои во својот опус како тема го третираат развојниот пат на реториката во Римската Империја, што секако е дел кој не треба да се заобиколи, најчесто зборуваат за неколку најистакнати имиња на римски беседници, и тоа: Менениј Агрипа,²⁶ Катон Стариот,²⁷ Марк Тулиј Цицерон²⁸ и Квинтилијан (во својство на професор по реторика).

²⁴ Од 27 г. пр. н. е. до 284 г. од н. е.

²⁵ Марк Фабиј Квинтилијан (40-96 г. од н. е.) бил Шпанец, тој дошол во Рим како дете и се образовал кај оратори. Тој е автор на најпознатиот учебник по реторика *Institutio oratoria* - Формирање на говорникот, кој настанал од белешките на неговите ученици, пронајден во целина во 1417 г. во Фиренца. Составен е од 12 книги, во кои, пред сè, се земаат предвид поранешни искуства. Врз неговата работа и неговите ставови особено влијание извршил Цицерон. Накусо, Квинтилијан го прифаќа ставот дека нужно е потребна природната надареност (за која смета дека е позначајна) и дека таа може да се усоврши преку вежба и пракса. Инаку Квинтилијан бил државен професор по реторика во времето на Веспасијан (Овде вреди да се спомене уште и фактот дека најстариот учебник по реторика „Херениева реторика“, датира од 85 г. пр. н. е., и му се припишува на Цицерон).

²⁶ За неговото име се врзува познатиот говор за споредбата на врската меѓу човековите делови од телото со врската меѓу плебејците и патрициите, со што бил спречен обидот за нивна сепарација.

²⁷ За него ќе стане збор подолу во текстот.

²⁸ Цицерон (106г. пр. н. е. – 43г. пр. н. е.) е еден од најпознатите светски говорници. По потекло, најверојатно бил Етрурец и уште од својата најрана возраст ја покажал својата извонредна интелигенција. Своите природни недостатоци, нежната градба и трепетливиот глас, ги совладал со упорно секојдневно вежбање гимнастика, гласно рецитирање стихови, а дури и посетувал часови по глума. Неговата *De oratore* историјата ја признава како најзначајниот приказ на реториката од времето на антиката. Тој вршел функција на квестор, па подоцна, претор и конзул. Го убил војник, кого веројатно бесплатно го бранел на суд. Зачувани се 58 негови говори. И иако скромноста не била негова особина и иако неговиот говорнички стил, особено по смртта, ќе биде

3.2. Биографијата на *Marcus Portius Cato* (Катон Стариот)

Опсежни податоци за животот²⁹ на Катон Стариот³⁰ или *Marcus Portius Cato*, дава Плутарх, во своето дело „Паралелни животи“.³¹ Се претпоставува дека *Marcus Portius*³² бил роден во 234 г. пр. н.е. во Tuluscum, и своите рани години ги поминал на наследениот имот од својот татко. Неговата биографија го забележува фактот дека неговите предци не биле забележливи историски личности, но самиот тој, зборувајќи за својот татко и дедо, ќе ги оквалификува како храбри војници кои поради своите заслуги, биле често наградувани.³³ Името Cato не било негово оригинално, тоа му било додадено поради неговите лични карактеристики, подоцна, за да означат, мудар, вешт чове.³⁴ Од злонамерниот епиграм може да се дознае повеќе за неговиот физички изглед. Тој имал црвеникава коса и светлосиви очи. Покрај тоа, занимавајќи се претежно со земјоделство, самостојно обработувајќи го својот имот и веројатно поради начинот на живот, стекнал физичка цврстина и здравје. Својата прва војничка служба, како што самиот кажува, ја имал на свои седумнаесет години, и тоа, токму против Ханибал кој во тоа време војувал со Рим. Тој бил исклучително скромен во своето однесување, особено за време додека служел во војска. Сам

етикетиран како премногу азијатски, накитен, нема сомнеж дека тој е најголемиот мајстор на изговорениот збор од Стариот Рим.

²⁹ Покрај во наведеното дело, биографски податоци за Катон може да се најдат и кај Cornelius Nepos, Aurelius Victor и Cicero.

³⁰ Додавката Стариот има намена да го разликува од неговиот правнук.

³¹ Ова дело на Плутарх (46 г. н. е. –120 г. н. е.) содржи 23 парови биографии од хеленистичкиот и римскиот свет и четири единечни биографии. Делото го напишал кон крајот на својот живот и намерата му била, како што самиот наведува во биографијата на Александар Велики, да пишува за „животите“, а не за „историјата“. Инаку, тој е Грк, кој потекнувал од ситуирано семејство, кој својата златна доба ја живеел за време на Нерва, Трајан и Хадријан. Автор е на повеќе од 200 дела, од кои најпознато е токму „Паралелни животи“ кои на современиот свет му ги претставуваат грчката и римската историја низ вековите, токму преку анализата на животите на личности кои значително влијаеле на нивното формирање. За повеќе, види: www.smithsonianmag.com/history-archaeology/Plutarchs_Exemplary_Lives како и на www.bostonleadershipbuilders.com/plutarch.

³² Податоците за биографијата се преземени од www.bostonleadershipbuilders.com/plutarch/marcuscato.htm

³³ Ваквите личности, кои немале семејна традиција во служењето во државни служби и кои високи позиции во општеството достигнувале исклучиво поради својата способност, Римјаните ги нарекувале „нови“. Поради тоа, самиот тој велел дека навистина е нов во службите во кои доаѓал, но е најстар од старите според храбрите дела на неговите предци.

³⁴ Од catus.

си го носел оружјето и со себе водел само еден слуга кој му помагал. За време на походите пиел само вода, а вино³⁵ си дозволувал само тогаш кога чувствувал дека го изневерува силата. Сметал, а и своите соборци ги советувал, дека на непријателот треба да му се покаже цврстината, грубоста, храброста, која понекогаш, како што вели, „повеќе ги плаши, дури и од мечот“. По секоја завршена битка, тој се враќал во својата скромна куќа и продолжувал да ја обработува својата земја, без да прифати награда за успешните битки, задоволен со скромната вечера која ја јадел. Токму ваквиот негов конзервативен и строг однос во однос на трошоците за живот ќе го натера отворено да му се спротивстави на Scipio Africanus,³⁶ заедно со својот пријател Fabius Maximus, критикувајќи го начинот на кој тој се однесува со своите војници. Цврсто стоејќи зад својот став дека неконтролираните и непотребните трошоци, кои биле правени за некои задоволства на војниците по добиена битка, водат само до корумпирање и уништување на скромноста на војниците, јавно, пред Сенатот ќе побара отчет лично од Scipio. Сепак, неговата способност за воздржување и неговата изразена моќ за самоконтрола заслужувале восхит, и тоа, особено кога станувало збор за смалувањето на минимум на трошоците што ги покривала државната благајна. Поради тоа, во исто време, забележливи се неговата благонаклонетост и емпатија кон оние кои му биле потчинети,³⁷ но и неговата точност, строгост, па дури и безобразност во делењето правда, кои на Сардинијците им донеле многу страв, но и многу среќа во исто време. Нагорната линија на кариерата на Marcus Portius Cato, од квестор (избран во 204 г. пр. н. е.)³⁸ до конзул (195 г. пр. н. е.) преку функциите на едил (199 г. пр. н. е.) и претор (198 г. пр. н. е.), доаѓа релативно брзо, и тоа, како резултат на неговата докажаност како исклучително способен војсководец. Имено, за цензор бил избран во 184 г. пр. н. е., а за конзул, во 195 г. пр. н. е., во кое својство и ги извојувал најголемите победи во Шпанија. Сепак, токму во улогата на цензор Катон во најголема мера можел да ги остварува своите идеали поврзани со „едноставниот живот“ чиј приврзаник бил самиот. Во улога на чувар на моралот, тој се залагал за казнување на секој кој ги злоупотребува

³⁵ Интересна е и забелешката дека тој и тогаш кога станал магистрат, го пиел истото вино и ја јадел истата храна како и неговите слуги.

³⁶ Особено познат по поразот кој му го нанел на Ханибал кај Зама.

³⁷ Во периодот кога бил управник на Сардинија.

³⁸ Оваа функција ја извршувал за време на Втората пунска војна против Ханибал и Картагина.

јавните добра,³⁹ но и на секој кој ќе постапува спротивно на моралните норми во семејството⁴⁰ (кои, се чини, пресериозно ги сфатил). Тој се спротивставувал на укинувањето на Lex Oppia, кој се однесувал токму на ограничувањето на луксузните трошоци на жените. Меѓутоа, во неговата биографија, најзабележливото место, сепак, го има константната омраза кон долгогодишниот непријател на Рим, Картагина. Тој, како никој друг, упорно барал и посакувал уништувањето на Картагина да се случи што поскоро, поради верувањето дека таа, сепак, може воздигнувајќи се повторно, да го излее хаосот во Империјата.⁴¹ Поради тоа, дури и тогаш кога одржувал говори во Сенатот кои тематски не биле поврзани со тоа, ги завршувал со неговата „*Ceterum censeo Carthaginem esse delendam!*“⁴² Уште еден доказ за неговата нетрпеливост кон Картагина, но дотолку повеќе и за неговата моќ и влијание во тоа време, е секако, фактот дека сепак, победила неговата идеја, наспроти, на пример, онаа на Publius Scipio Nasica, и со Третата пунска Војна (149-146 г. пр. н. е.) ѝ бил ставен крајот на непријателската Картагина. Во историјата, тој ќе биде забележан како најголемиот поддржувач на пљачкосувањето и најголемиот поттикнувач на идната војна против Картагина. Неговата биографија уште го забележува фактот дека тој се женел два пати, и тоа, првиот пат за Licinia, со која го добил синот Porcius Cato Lucianus,⁴³ и вториот пат,⁴⁴ (по смртта на првата жена), веќе во длабока старост, за млада робинка чиј татко претходно служел кај него, со која, исто така, добил син, Portius Cato Salonianus.⁴⁵

³⁹ Определил норми со кои биле рушени сите приватни објекти кои навлегувале во државно земјиште, биле отсекувани сите цевки со кои граѓаните нелегално црпеле вода за свои потреби од јавниот водовод, а исто така, биле воведени даноци за сите луксузни добра, со што богатите граѓани биле оптоварени со големо оданочување, како резултат на неговата принципиелна заложба за сведување на луксузните трошоци на минимум. Во тој период извршил и поправки на водоводната мрежа и ја изградил Basilica Porcia на Форумот. Види: www.roman-empire.net/republic/cato-e.

⁴⁰ Познат е примерот со кој тој успеал да го протера Manilius, кој бил кандидат за конзул, бидејќи во јавност ја прегрнал својата сопруга, и тоа, пред очите на нивната ќерка! Ibid.

⁴¹ Постои и една анегдота според која, тој во Сенатот намерно испуштил од раката една смоква од Либија, и наведнувајќи се да ја земе, се восхитувал на нејзината големина. Таа ситуација ја искористил да предупреди дека земјата од која потекнува овошјето е на оддалеченост од само три дена по морски пат.

⁴² „Сепак сметам дека Картагина треба да се уништи“.

⁴³ Кој починал пред својот татко.

⁴⁴ Иако според римската традиција, ваквото однесување било достоино за потсмев.

⁴⁵ Кој го добил своето презиме според својот дедо од мајка. Токму неговиот син, Marcus, бил дедо на Катон философот, кој се вбројувал меѓу најпознатите личности на своето време.

3.3. Реториката на Катон Стариот

Во некои од освртите кон животот и делото на Катон Стариот, може да се забележи констатацијата дека можеби многу повеќе внимание заслужува неговата работа како литерат и оратор, отколку кариерата како војник или магистрат. Катон Стариот, покрај поради сфаќањата за начинот на живот за кои жилаво се залагал во текот на својата кариера, како личност од влијание во Рим, слободно може да се констатира дека и според карактеристиките на неговата реторика, е типичен репрезент на крајно конзервативниот патрициски ков. Дефиницијата што Катон ја дава за реториката дека „*Vir bonus eloquentiae peritus*“, односно „Само добриот човек може да биде говорник“, го покажува неговиот став дека реториката е нужно условена од етиката и дека моралната компонента на личноста, која сака да биде добар говорник, е *conditio sine qua non*.⁴⁶ Неговите говори во Сенатот без исклучок биле проткаени со традиционални убедувања во врска со одредени прашања од секојдневниот живот. Тој секогаш цврсто се држел за востановената обичајна, морална компонента, опонирајќи на влијанијата кои ги носи новото време и новата констелација на односи. Тука, пред сè, треба да се истакне неговото неприфаќање на влијанието на грчката култура, за кое сметал дека опасно се заканува да ги разори традиционалното римско воспитување и издигнување на младината, а со тоа, и цврстата римска традиција.⁴⁷ Поради тоа, новите, слободоумни сфаќања за одредени прашања биле апсолутно неприфатливи за него. Во неговите говори јасно може да се забележи дека тој е приврзаник на ставот дека за да се биде добар говорник, доволна е вродената способност за тоа, и поради тоа, бил противник на школите за реторика.⁴⁸ Позната е неговата мисла: „*Rem tene, verba sequentur*“ или „Држи се до темата, зборовите сами ќе дојдат“, без притоа да има потреба од посебно украсување на говорот.

Во врска со неговите говори, според Цицерон, станува збор за бројка од околу сто и педесет, од кои само мал дел се зачувани. Нивната содржина, пред сè, била детерминирана од односот на Катон кон некои прашања. Најчесто тие се однесувале на неговото спротивставување на луксузните трошоци на жените,⁴⁹ како и на величањето на предците и на традицијата.

⁴⁶ Ваквиот негов став во целост го прифаќа Квинтилијан и тргнувајќи токму од таа дефиниција во својот учебник, понатаму ја разработува нужната врска која треба да постои меѓу етиката и реториката.

⁴⁷ Види повеќе на <http://www.nndb.com/people>.

⁴⁸ И самиот Катон бил самоук, формално необразован говорник.

⁴⁹ Види погоре во делот од неговата биографија *Lex Orria*.

Покрај тоа, поради фактот што и самиот во текот на својот живот се занимавал со земјоделство, тој е автор и на еден таков прирачник, „De Agricultura“ или „De Re Rustica“, кој избилува со совети околу водењето на земјоделското домаќинство.⁵⁰ Важноста на овој прирачник од историски аспект секако е голема бидејќи тој дава комплетна слика за вообичаените навики и односи во едно земјоделско семејство од тоа време. Негово најзначајно дело сепак е „Origines“, што всушност, е историја на Рим од своите најрани денови. Таа содржи информации за историскиот развој на некои италијански градови. Со создавањето на ова дело, Катон Стариот себеси ќе се квалификува како првиот автор на историјата на Рим на латински јазик. Тој се јавува и како автор на збирка максими, кои требало да му користат на неговиот син, „Praeserta ad Filium“, како и на збирка правила, напишани во стихови, коишто се однесуваат на секојдневниот живот, „Carmen de Moribus“.⁵¹

Што се однесува до неговиот стил на изразување, како што напоменавме погоре, тој секогаш се потпираше на својот природен талент за говорништво. Сметајќи дека не се потребни посебни подготовки, ниту посебно образование за да се биде успешен говорник, во неговите говори се препознаваат сила и, особено, авторитет, меѓутоа му недостига фина композиција која може да се постигне само со учење.⁵² Нему може да му се припише и уште една иманентна состојка на современата пропаганда, а тоа е упорното повторување, што на крајот доведува до убедување на аудиториумот. Имено, веќе споменатиот обичај на Катон секој свој говор да го завршува со неговата заложба за уништување на Картагина, на крајот резултирал токму со нејзиниот пораз.⁵³

Сублимирано, во реториката на Катон Стариот може јасно да се видат „двете страни на медалот“. Од една страна: строгоста, цврстината, авторитетноста на неговите говори, особено поради претставата за него како строг традиционалист, а од друга страна, проткаеноста со длабоко сензитивни елементи кои кај слушателите предизвикувале изливи на емоции.

⁵⁰ Тој изречно стоел на ставот дека старите и изнемоштени робови треба да се продаваат, дека за тешките работи треба да се користат наемни работници, но и дека треба да се одржуваат добрососедски односи. Земјоделците ги квалификувал како најсилни, најхрабри, најверни луѓе.

⁵¹ Ibid.

⁵² Обрад Станојевиќ, Сима Аврамовиќ *op. cit.*, стр. 79.

⁵³ Ibid.

4. Наместо заклучок

Заклучокот на овој кус осврт ќе го започнеме со една позната изрека на Катон, кој кога го прашале што мисли за поставување негов споменик, рекол: *„По мојата смрт, повеќе би сакал луѓето да прашаат зошто нема мој споменик, отколку зошто има.“* Зад оваа негова мисла повторно како во едно да стојат неговата крутост и принципиелност, а од друга страна, вдохновеноста со длабоките размисли што тој ги имал за темата за која зборувал. Придржувајќи се строго до едноставниот и строг начин на живот, тој се залагал, што очигледно и е случај со неговиот живот, вредноста на човека да биде препознаена од околината без лично афирмирање.⁵⁴ Потенцирањето на вредноста како личност може да се види и во неговата мисла дека: *„Мудрите луѓе имаат повеќе корист од глупавите, бидејќи мудрите учат од грешките на глупавите, а тие не учат од успехите на паметните.“* Неговата изразена способност, пак, за самоконтрола и воздржаност ја преточил во следниве мисли: *„Трпението е најголемата доблест“,* или *„Доблест е да може да се контролира јазикот: тоа нè доближува до боговите, кои молчат дури и кога се во право.“*

На крајот, кога во обѕир ќе се земе целокупната активност на Катон, кој поради својата служба придонесувал за доброто на својата земја, но се истакнал и како оратор и личност од влијание во своето време, може да се каже дека Римјаните во него имале човек со големи заслуги во зачувувањето на римската традиција и јакнењето на духот на нацијата.

Користена литература:

Поленак-Аќимовска, Мирјана. „Особености и функции на реториката“, *„Зборник на трудови во чест на Томислав Чокревски“* (Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“), 2010;

Поленак-Аќимовска, Мирјана, Гоце Наумовски. *„Реторика и правна аргументација“* (Скопје, Правен факултет „Јустинијан Први“);

Popović, Slavoljub. *Govorništvo u teoriji i praksi* (Beograd: NIRO „KNJIŽEVNE NOVINE“ 1987);

⁵⁴ Што не е случај со поголемиот дел подоцнежни истакнати римски оратори кои не пропуштале ниту една прилика за да искажат пофални зборови и да ги нотираат личните заслуги. Таков е случајот со Цицерон, на пример.

Станојевић, Обрад. Сима Аврамовић. „*ARS RHETORICA ВЕШТИНА БЕСЕДНИШТВА*“ (Београд: Јавно предузеће Службени лист СРЈ) 2002;

Интернет-извори:

<http://www.bostonleadershipbuilders.com/plutarch;>

http://www.smithsonianmag.com/historyarchaeology/Plutarchs_Exemplary_Lives;

<http://www.roman-empire.net/republic/cato-e;>

<http://www.nndb.com/people;>

Prof. Dr. Vlado Buchkovski, Faculty of Law “Iustinianus Primus”, Skopje

Prof. Dr. Goce Naumovski, Faculty of Law “Iustinianus Primus”, Skopje

Doc. Dr. Esin Kranli Bajram, Faculty of Law “Iustinianus Primus”, Skopje

An Abstract

Despite the fact that rhetoric has been simultaneously glorified, and also disputed, belittled, vulgarized, even denied, it has succeeded in elevating and surviving all the challenges caused primarily by the conditions in which it existed. Main proof that rhetoric is an extremely important domain of the “human affairs” is the very fact that it has been the subject of interest shared by an extremely important and influential historical figures that have had a direct contact with it in their professional lives. To exemplify this, the focus of this paper is placed on the particularities of Cato The Old’s rhetoric as a representative of the expressive conservatism. In addition, the paper makes an overview of the historical development of the ancient Roman speaking.

Key words: *Rhetoric, Cato The Old, historical development of ancient Roman speaking.*